

زیارت‌ها با برگشتن

قسمت اول

غلامرضا گل زولره

■ معنای زیارت

زیارت در لغت دیدار کردن با قصد را گویند که در ریشه این واژه مفهوم میل و گرایش نهفته است. گویی زائر از دیگران روی گردانیده و به سوی زیارت شونده قصد کرده است.^(۱) در عرف عموم مردم، قصد زیارت کننده یک نوع اکرام و تعظیم می‌باشد.^(۲) همچنین زائر با یک نوع امیدواری به سوی زیارت شونده می‌رود و در صدد است بر اثر ارتباطی معنوی یا از بار خطاهای خود کم کند یا آن که با این حضور روحانی از گرفتاری‌های خویش بکاهد. در هر حال زائر در این برنامه با برکت و معنوی یک نوع ترقی و تعالی را طالب است و می‌خواهد ظرفیت‌های خویش را به سوی خوبی‌ها و خصلت‌های ارزنده ارتقاء دهد.^(۳)

زیارت معصومین در حال حیات یا شهادت تفاوتی ندارد چنانچه قرآن می‌فرماید: «وَلاتَحْسِبَنَّ الَّذِينَ قَتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتاً»

بل احياء عند ربهم يرزقون!^(۴) و کسانی را که در راه خدا کشته شده‌اند مرده مپندار، بلکه زنده‌اند و نزد پروردگارشان روزی می‌خورند.»

■ اقسام زیارت

مقصود اصلی زیارت این است که انسان مسلمان و معتقد به مشاهد متبرک و بقاع مقدس برود و با تکیه بر متون مأثور و مستند که از اهل بیت رسیده است با مقام معصومین یا اولاد آنان ارتباط قلبی و معنوی برقرار کند، اما گاهی از راه دور این اتصال روحانی برقرار می‌گردد، در اعمال عبادی سیاسی حج نیز خانه خدا طی اعمال خاصی توسط حاجیان زیارت می‌شود.

علاوه بر این، زیارت قبور مؤمنین و مؤمنات نیز در این مقوله می‌گنجد که استحباب آن در منابع روایی مورد تأکید قرار گرفته است و فواید اخلاقی و مزایای عبرت انگیزی دارد. نوع دیگر، دیدار مؤمنان در حال زنده بودنشان، هنگام

سلامتی یا بیماری است که از جمله آداب مهم دینی و اجتماعی است و در احادیث معتبر به آن تأکید شده و پاداش‌های فراوانی برای این عمل خیر بیان گردیده است.

زیارت برادران دینی نیز آدابی دارد و باید برای میزبان تکلف و زحمت بوجود نیاید، میزبان باید به استقبال زیارت کننده بیاید و در تکریم او بکوشد و در حد توان از وی پذیرایی کند.^(۵)

گاهی دیدار با مشاهیر و علما و شخصیت‌های برجسته دینی نیز مفهوم زیارت را در ذهن متبادر می‌کند.^(۶)

■ متون زیارتی

متن‌هایی که به کمک آن‌ها یکی از ائمه یا اولادشان را می‌توان زیارت کرد از متون معتبر و مستند هستند که امام معصوم نقل نموده و یا توسط ائمه هدی بر خواندن آن‌ها تأکید گردیده

است. عبارت هایی فصیح، جمله بندی های ظریف، معانی دقیق، محتوای سازنده و رشد دهنده مضامینی که عقاید شیعه را مطرح می کند، جبهه گیری در برابر ستمگران و دفاع از مظلومان و محرومان، همراهی با حماسه آفرینان و تقاضای همگامی با نوریان و پاکان و نفرت از اهل شرارت از ویژگی های مهم متون زیارتی می باشد.

شیوایی کلام، والایی مضمون و معارف و کمالاتی که در زیارت نامه های مستند موج می زند خود گویای اصالت و معرفت دانش ارجمند و الهی گوینده آن است.

زیارت جامعه کبیره از متون بسیار معتبری است که هر یک از ائمه هدی را می توان با آن زیارت کرد، این زیارت به سندهای موثق از امام هادی (ع) روایت شده و جمع بسیاری از علما و مؤمنین به خواندن آن مداومت داشته اند. سند آن به موسی بن عبدالله نخعی می رسد که امام هادی (ع) وی را به این متن بلیغ و کامل برای زیارت هر کدام از امامان تعلیم فرموده است.^(۶) زیارت آل یس، زیارت رجبیه و زیارت عاشورا نیز شهرت فراوانی دارند. در کتاب هایی چون کامل الزیارات ابن قولویه، مصباح المتجهد شیخ طوسی، مصباح الزائر سید بن طاووس، اقبال الاعمال ابن طاووس، المزار الکبیر شیخ محمد بن جعفر مشهدی، مهج الدعوات ابن طاووس، مصباح کفعمی، مفتاح الفلاح شیخ بهایی، تحفه الزائر علامه مجلسی و نیز مصباح المنیر و سفاتیح الجنان، متون زیارتی متعددی درج گردیده است.^(۸)

■ زیارت در قرآن

در قرآن می خوانیم: قال الذین غلبوا علی امرهم لنتخذن علیهم مسجداً^(۷) ولی آنان که از رازشان آگاهی یافتند و ماجرای اصحاب کهف را دلیلی بر بروز رستاخیز دیدند گفتند ما در کنار (مدفن) آن ها مسجدی بنا می کنیم (تا یاد و خاطره آنان فراموش نگردد). این موضوع نشان می دهد که ساختن عبادت گاه به احترام مرقد و بارگاه بزرگان دین نه تنها خلاف نمی باشد و آن چنان که فرقه منحرف وهابی حرام می پندارند نیست، بلکه کار خوب و شایسته ای خواهد بود اصولاً بناهای یادبود که خاطره افراد برجسته را احیاء می کند یک نوع قدردانی از تلاش آنان و نیز تشویقی برای آیندگان است. علامه طباطبائی (ره) ذیل آیه فوق حدیثی را نقل کرده است که ترجمه آن چنین می باشد: ملک گفت سزاوار است این جا مسجدی ساخته شود تا آن را زیارت کنیم از این آیه و نیز روایت استفاده

می شود که محل دفن افراد مؤمن و موحد و مجاهدان در راه اعتلای توحید را می توان زیارت کرد و حتی بر مزارشان مسجدی بنا کرد که در آن ذکر پروردگار گفته شود و سازندگان مسجد نیز خداپرست و عابد بوده اند.^(۱۰) در آیه دیگری آمده است:

«ولو انهم اذ ظلموا انفسهم جاؤک فاستغفروا الله و استغفر لهم الرسول لوجدوا الله تواباً رحیماً»^(۱۱) هنگامی که به خود ستم می کردند (ای پیامبر) نزد تو می آمدند و از خدا طلب آمرزش می کردند و پیامبر هم برایشان استغفار می کرد (پس) خدا را توبه پذیر و مهربان می یافتند.

این آیه با صراحت می گوید پیامبر را می توان به درگاه خدا شفیع قرار داد و توسط او رحمت و مغفرت الهی را جلب کرد. همچنین از این کلام وحی بر می آید که توشل جستن به پیامبر و امام نه تنها شرک نمی باشد و رواست و در زیارت ها مؤمنین از مقام معصوم می خواهند برای قبول توبه آنان در پیشگاه خداوند واسطه باشند و نیز از منزلت معنوی ائمه برای مغفرت و بخشش خطاهای خود استفاده می کنند و نورالدین فرزند سمه پوری از سبکی نقل می کند این آیه علاوه بر این که به طلب استغفار نزد پیامبر تأکید دارد مبین آن است که چنین حالتی با رحلت آن حضرت قطع نمی گردد و اضافه می کند: با این وصف می توان بر کنار مرقد آن حضرت از پیشگاه حق تعالی طلب استغفار کرد.^(۱۲)

قرآن می فرماید: «ذلک و من یعظم حرمت الله فهو خیر له...»^(۱۳) و هر کس برنامه های الهی را بزرگ دارد برایش نزد پروردگار بهتر است، روشن است که منظور از حرمت در این آیه اشاره به اعمال و مناسک حج است اما در منابع تفسیری و تاریخی اهل سنت و شیعه مراعات احترام و تکریم مقام نبی اکرم (ص) جزو حرمت الهی است و هرگونه تعدی به این حریم مقدس در ایمان و تقوای آدمی خلل ایجاد می کند چرا که آیه دیگری می فرماید: «ذلک و من یعظم شعائر الله فانها من تقوی القلوب»^(۱۴) و نیز قرآن تأکید می فرماید: «ان الذین یؤذون الله و رسوله لعنهم الله فی الدنيا و الآخرة»^(۱۵) و نیز خداوند فرموده است: «و اذان من الله و رسوله الی الناس یوم الحج الاکبر ان الله برئ من المشرکین و رسوله»^(۱۶) و طبیعی است وقتی چنین حرمتی برای رسول اکرم (ص) اثبات گردید، تکریم شئون اهل بیت او نیز ملازم و مقرون با آن است چرا که قرآن می فرماید: «انما

یرید الله لیذهب عنکم الرّجس اهل البیت و یطهرکم تطهیراً»^(۱۷) و نیز آیه مؤدّت دلیلی برای چنین ادعایی است: «قل لا اسألكم علیه اجراً الا المودة فی القربی»^(۱۸) و مگر نه این است که طبق قول پروردگار: خداوند و فرشتگان بر پیامبر درود می فرستند و از مؤمنان خواسته شده است چنین کنند: «ان الله و ملائکته یصلون علی النبی یا ایها الذین آمنوا صلوا علیه و سلّموا تسلیماً»^(۱۹)

در منابع مستند روایی آمده است که خداوند به پیامبر اکرم (ص) مقام و فضلی داده که این ویژگی به دیگر پیامبران اختصاص داده نشده است از جمله آن که خداوند در قرآن بر نوح، ابراهیم، موسی و هارون (علیهم السلام) درود می فرستد: «سلام علی نوح فی العالمین»^(۲۰) «سلام علی ابراهیم»^(۲۱) «سلام علی موسی و هارون»^(۲۲) در این آیات هیچ گاه به خاندان نوح، ابراهیم، موسی و هارون درود فرستاده نمی شود، اما در روایت معتبری آمده است منظور از یس، رسول اکرم (ص) است «و سلام علی آل یاسین»^(۲۳) یعنی درود بر خاندان پیامبر اکرم (ص) این حدیث را حضرت امام رضا (ع) در یک اجتماعی بزرگ که مأمون و عذّه ای از دانشمندان عراق و خراسان حضور داشتند نقل کرده اند.^(۲۴)

سیوطی در تفسیر خویش ذیل آیه: «فی بیوت اذن الله ان ترفع ویذکر فیها اسم»^(۲۵) گفته است وقتی این آیه را پیامبر تلاوت فرمود، مردی از جای برخاست و پرسید منظور کدام خانه هاست، رسول اکرم (ص) فرمود: بیوت انبیاء و چون آن مرد پرسید آیا مصداق آن بیت، خانه حضرت علی (ع) و فاطمه (س) است، پیامبر فرمود: آری، از افضل آن هاست و بر حرمت آن تأکید فرمود و افزود رعایت احترام آن همان است که خداوند به آن امر کرده است.^(۲۶) و نیز ابوسعید خدری گفته است رسول اکرم فرموده اند: «خُرّمات الهی سه تا است، حرمت اسلام، حرمت من و حرمت عترت من»^(۲۷)

■ در سسیره و سخن حضرت محمد (ص)

در منابع روایی و کتب حدیث معتبر آمده است رسول اکرم (ص) به زیارت قبر مادرش آمنه بنت وهب می رفت و می گریست و مسلمین از گریه آن حضرت، می گریستند.^(۲۸) نقل نموده اند هنگام بازگشت از نبرد بدر اولین کس از مهاجرین که در مدینه فوت کرد، عثمان بن مظعون بود که پیامبر به زیارت قبرش رفت،^(۲۹) همچنین آن حضرت بر سر مزار شهدای اُخُد

حاضر می‌گردید و این آیه را تلاوت می‌فرمود: «سلام علیکم بما صبرتم فنعم عقبی الدار»^(۳۰) و چون آن حضرت به زیارت قبور بقیع می‌رفت می‌فرمود: السلام علیکم دار قوم مؤمنین و ایاکم ماتوعدون غداً مؤجلون، و انا ان شاء الله بکم لاحقون، اللهم اغفر لاهل البقیع العرقد.^(۳۱) عایشه نقل می‌کند پیامبر فرمود: جبرئیل نزد آمد و گفت: پروردگارت به تو امر می‌کند در قبرستان بقیع حاضر گردی و برای آنان طلب آمرزش کنی.^(۳۲)

انس بن مالک از پیامبر نقل کرده است که آن حضرت فرمود: هر کس بعد از وفات مرا زیارت کند چنان است که در حال حیات مرا زیارت کرده باشد و هر کس قبرم را زیارت کند روز رستاخیز شفاعتم بر او واجب می‌گردد.^(۳۳) آن حضرت فرموده‌اند: هر کس توانایی مالی داشته باشد و به زیارت من نیاید، به من جفا کرده است و نیز تأکید نموده‌اند: هر کس به زیارت من آید و هیچ قصدی غیر از آن نداشته باشد بر خدای سبحان سزاوار است که من شفیع او در روز قیامت باشم، غزالی که این روایت‌ها را در کتابش آورده است در آن هنگام از بزرگان اهل سنت بود ولی بعد به مذهب اهل بیت مشرف گردیده است، او در همان زمان و قبل از شیعه شدن در اثر معروفش نوشته است یکی از آداب حج این است که به مدینه بروی و مرقد پیامبر را زیارت کنی و این زیارت نامه را بخوانی و متن زیارتی را آورده است وی افزوده است مستحب می‌باشد که به قبرستان بقیع رفته و قبر چهار امام را زیارت کنی.^(۳۴)

امام صادق(ع) از رسول اکرم(ص) نقل فرموده است: کسی که به زیارت خانه خدا به حج برود و مرا در مدینه زیارت نکند در روز قیامت به او بی اعتنائی می‌کنم(او را مشمول شفاعت خود قرار نمی‌دهم).^(۳۵)

رسول اکرم(ص) خطاب به حضرت علی(ع) می‌فرمایند: آنان که قبور شما را زیارت کنند مانند کسانی هستند که بعد از حج واجب، هفتاد حج به جای آورده باشند و به هنگام بازگشت از زیارت شما همانند روزی هستند که از مادر متولد شده‌اند، از گناهان پاک می‌گردند ای علی دوستان را بشارت باد به نعمت‌هایی که چشمی ندیده، گوشی نشنیده و بر قلب بشری خطور نکرده است ولی افراد فرومایه زائران قبر شما را نکوهش می‌کنند گویی به گناه ناشایستی دست یازیده‌اند، آنها بدترین امت من هستند شفاعت من به آنها نمی‌رسد و بر حوض کوثر بر من وارد نمی‌گردند.^(۳۶)

رسول اکرم(ص) تأکید نموده‌اند زیارت اهل

قبور عموماً تکرری برای آخرت و موجب زهد و ورزی در دنیا است، قلب را رقت می‌دهد و اشک‌ها را جاری می‌سازد، آن حضرت فرموده‌اند قبور مردگان خود را زیارت کنید و بر آنان سلام بفرستید که یاد آن‌ها مایهٔ پند شماس است و نیز فرمودند: هر کس هر جمعه قبر پدر و مادر خود یا یکی از آنان را زیارت کند خداوند او را مورد آمرزش قرار می‌دهد و در شمار کسانی خواهد بود که دربارهٔ والدین خود نیکی و وظیفه فرزندی را ادا کرده باشد.^(۳۷)

■ در سیره و سخن معصومین(ع)

حضرت فاطمه زهرا(س) هر روز به زیارت مرقد پدرش می‌رفت و می‌گریست و می‌فرمود: پدرم بر من مصائبی نازل شد که اگر بر روزها وارد می‌شد، به شب تبدیل می‌گردیدند.^(۳۸)

حضرت علی(ع) برای همسرش حضرت زهرا(س) مکانی به نام بیت الاحزان ساخت که در آن به گریه و زاری می‌پرداخت و نیز در بسیاری اوقات آن بانوی دو سرا به قبرستان بقیع می‌رفت حضرت زهرا(س) هر دو سه روز یک بار قبر حمزه سیدالشهداء را زیارت می‌کرد، آن بانو مرقد شهدای اُحد را نیز مورد زیارت قرار می‌داد و در آن جا می‌گریست.^(۳۹)

حضرت علی(ع) نیز قبر رسول اکرم(ص) و فاطمه(س) را زیارت می‌نمود، او بر سر مزار پیامبر می‌گفت: گریستن جز بر فقدان آن حضرت روا نمی‌باشد، آنگاه صورت خویش را بر خاک می‌نهاد و می‌گریست و ناله می‌کرد. حضرت امام حسین(ع) هنگام غروب هر جمعه قبر برادرش امام حسن مجتبی(ع) را در بقیع زیارت می‌نمود. سایر ائمه نیز مرقد رسول اکرم(ص)، حضرت علی(ع) و امام حسین(ع) را زیارت می‌کرده و اصحاب و یاران و سایر مؤمنین را بر این امر توصیه می‌نموده‌اند.^(۴۰)

■ روش دانشمندان شیعه

امام خمینی در تمام ایام اقامت در نجف جز موارد استثنایی برنامه زیارت هر شب خود را ترک نکرد و در اغلب ایام زیارتی در کنار بارگاه امام حسین(ع) در کربلا بسر می‌برد و هر روز زیارت عاشورای معروفه را با صد مرتبه سلام و صد مرتبه لعن می‌خواند و می‌توان گفت از رمزهای موفقیت امام همین ارتباط معنوی با ائمه و توجه، اشتیاق و توسل به آن وجودهای مبارک می‌باشد.^(۴۱)

وحید بهبهانی زمانی که برای زیارت به حرم سید الشهداء مشرف می‌شد، اول آستان کفش کن آن جناب را می‌بوسید و روی و محاسن

خویش را بدان می‌مالید، پس از آن با خضوع و خشوع و رقت قلب به اندرون حرم مشرف می‌شد و زیارت می‌کرد.^(۴۲)

شهید قدوسی می‌گفت: علامه طباطبایی در ایام محرم و صفر زیارت عاشورای خود را ترک نمی‌کرد و به زیارت جامعه هم اهتمام داشت و معتقد بود از نسخه‌ای متمد استفاده کند.^(۴۳)

شهید قدوسی نیز به این امور تقید زیادی داشت. شهید مصطفی خمینی هر سال به مناسبت‌هایی از جمله در نیمه شعبان، عرفه، اربعین، اول و نیمه رجب که مردم از نجف به کربلا می‌رفتند با پای پیاده به این مکان مقدس می‌رفت و گاهی می‌شد که بر پایش تاول‌هایی می‌زد که از آن‌ها خونابه راه می‌افتاد و کاملاً مجروح می‌شد ولی باز هم برای زیارت با پای پیاده مصمم بود.^(۴۴) مرحوم میرزا حسین نوری صاحب مستدرک الوسائل هم این گونه بود و اصولاً پیاده روی از نجف به کربلا در دوران شیخ آنتناری متداول بود ولی پس از چندی ترک شد.

مرحوم نوری چون وضع را بدین متوال دید بدین شیوه شایسته همت گماشت و به آن منتزم گردید و در عید اضحی برای حمل اثاث و بار سفر حیوان کرایه می‌کرد ولی خود و یارانش پیاده راه می‌رفتند و چون دچار ضعف مزاج گردید این مسیر را سه شب طی می‌کرد.^(۴۵)

ملاصدرا در هنگامی که به حالت تبعید در کهک(حوالی قم) بسر می‌برد و مشغول بررسی مسایل عرفانی و فلسفی بود، گاه از این دیار به قم می‌آمد و ضمن زیارت بارگاه حضرت فاطمه معصومه، از روح مقدس آن بانو برای رفع معضلات علمی و اجتماعی استمداد می‌جست.^(۴۶)

و از این نمونه‌ها در سیره علما بسیار زیاد است و ما به همین مقدار بسنده می‌کنیم.

■ حکمت زیارت

محبوب‌ترین بندگان نزد خداوند همان برگزیدگانی هستند که قلّه‌های بلند تقوا و فضیلت را بوجود آورده‌اند، چهارده نور مقدسی که به انسان و فرشتگان پرستش ذات باری تعالی را آموختند، معصومانی که خداوند ایشان را از هر لغزش، اشتباه، خطا، نادرتی و... پاک و دور نگاه داشته شده‌اند، محبت و ورزیدن به این وجودهای مبارک یک دستور الهی است و نیز کسی که آنها را دوست بدارد، خدا را دوست داشته و دشمنان آنان در ردیف دشمنان خداوند هستند.^(۴۷)

خداوند خطاب به حضرت آدم می‌فرماید:

اهل بیت پیامبر بهترین مخلوقات من می‌باشند که به سبب وجود آنان به بندگان ثواب و عقاب داده می‌شود و باید در درگاه من به آنان توسل جست و هرگاه به تو ابتلائات دست دهد این وجودها را نزد من شفیع قرار ده به وسیله آنان طلب حاجت‌نما و من سوگند یاد کرده‌ام هر کس ایشان را در درگاه من شفیع خود قرار دهد و به وسیله آنان نیاز خود را مطرح کند درخواستش را اجابت کرده و شفاعت آنان را بپذیرم.^(۴۸)

رسیدن به مقامات معنوی و کمالات ملکوتی بدون دوستی اولیاء الهی امکان‌پذیر نمی‌باشد و پذیرش اعمال هر مسلمان در گرو محبت و ولایت اهل بیت خواهد بود پس به قول مولوی:

هر که خواهد همنشینی با خدا

او نشیند در کنار اولیاء
و به قول شاعری دیگر:

ما بدان مقصد عالی نتوانیم رسید

هم مگر پیش نهد لطف شما گامی چند
زیارت از بهترین طریقه‌های ارتباط با پیشوایان معصوم است که موجب جلب معنویت خواهد شد. زیارت حضور عارفانه در دیار معشوق، دیدار عاشقانه زائر از سرای زیارت شونده، اظهار ارادت نسبت به محبوب و دل دادن صمیمانه در کوی دل دار است.

زائر در برنامه زیارت در برابر پارسایان برگزیده فروتنی می‌نماید، وفاداری صادقانه مرید نسبت به مراد در زیارت آشکار می‌گردد، زائر خود را فراموش می‌کند تا مبادا دیانت و ارزش‌ها فراموش گردند و یا به حاشیه رانده شوند. از راه‌های تکریم مفاخر و صاحبان کمال، زیارت آنان است که در حقیقت موجب استمرار راه و مسیر معنوی آنان خواهد شد.

حرم‌های شریف و مشاهد متبرک محل تردد فرشتگان، ارواح انبیاء و اولیاء و محل حضور روح زیارت شونده است به همین دلیل در این فضای معنوی زائر یک نوع پالایش و پاکی را در خود احساس می‌کند و دعایش در مظان استجابت قرار می‌گیرد، وجود انبوه زائران در این گونه مکان‌ها موجب ترویج فرهنگ یکتاپرستی، گسترش فرهنگ اهل بیت، افزایش مودت و رحمت بین مؤمنین و ایجاد اتحاد و انسجام بین مسلمانان خواهد شد و افراد با آگاهی از برخی دشواری‌های یکدیگر اولاً از بار مشکلات خود می‌کاهند و کمتر دچار فشار روحی می‌شوند و ثانیاً برای برداشتن باری از دوش دیگران مصمم‌تر می‌گردند و این روند کارنامه اعمال آنان را درخشان می‌نماید، به علاوه حرم‌های شریف امامان در طول تاریخ از مراکز مهم

گسترش و نشر علم، تبلیغ و ترویج دین، مبدأ قیام‌ها و نهضت‌ها و محل رویش و شکل‌گیری انقلاب‌های رهایی بخش و جنبش‌های ضد ستم و استکبار بوده است.

زائر در برنامه مذکور احساس می‌کند در فضایی قرار گرفته که می‌تواند با زیارت شونده یک نوع ارتباط قلبی برقرار کند و از این رهگذر در یک حالت آرام بخش و نوید دهنده می‌تواند با امام یا امامزاده درد دل کند، گرفتاری‌ها و نابسامانی‌های خود را نزد او مطرح نماید و با زبان سر و دل با او به گفتگو بنشیند و با زمزمه کردن با او به زیباترین گویش عاطفی سخن می‌گوید و به دلیل آن معرفتی که در این مکان‌ها احساس می‌گردد و بر آن فضای روحانی حاکم است زائران به قدر ظرفیت‌ها که دارند می‌توانند از سرچشمه زلال معارف ناب خاندان عترت بهره‌مند شوند.

مکان‌های زیارتی، پناهگاه امنی برای بندگان هستند که می‌خواهند به درگاه حق تعالی استغفار کنند، تضرع نمایند و میثاق خویش را با خدای خود تجدید کنند، قلب زائر همچون لامپی با یک منبع تولید کننده انرژی چنان ارتباط برقرار می‌کند که نوعی انس معنوی با بوستان ملکوتی در خود احساس کرده و بدین گونه از تاریکی‌های خلاف و گناه فاصله می‌گیرد و صفحه دل را برای تابش نور حق مهیا می‌کند، در اخلاق و رفتار خود تجدید نظر کرده، محاسباتی در زندگی خود انجام داده و موازین شرع مقدس را بیش از گذشته در نظر می‌گیرد. راستی کجا بهتر از این فضاها است که در آن‌ها آدمی متوجه آخرت می‌گردد، به خود می‌آید، پوسته‌های غفلت و نسیان را دور می‌ریزد و خود را برای اعمال صالح و تقویت ایمان و پارسایی آماده‌تر می‌بیند:

در بازگشت به صد امید آمده‌ام

با موی سیه رفته سید آمده‌ام

■ نقش تربیتی زیارت

زائرین در کنار مرقد مقدس به خواندن، متونی روی می‌آورند که محتوایی عمیق و سازنده دارند و از باورهای دینی، کمالات معصومین، اولیاء، صالحین و فرزندان اهل بیت حکایت دارند. در این زیارت نامه‌ها آن چنان مضامین بکر و عبارات‌های جاویدان و بارقه‌های معنوی دیده می‌شود که با وجود آن که زائر بارها این متون معتبر و موقر را می‌خواند خسته نمی‌شود بلکه چشمه‌های شوق، صفا و معرفت در اعماق روح و ذهنش به جوشش در می‌آید و هر لحظه که در این نوشته‌های نورانی دقت

می‌نماید معانی و نکات لطیف‌تری را بدست می‌آورد گویی در اقیانوسی از حکمت و فضیلت غواصی می‌کند و مشغول بدست آوردن مرواریدها و گوهرهای گرانبها می‌باشد.

نقش پرورشی و هدایتی این گونه متن‌های مقدس برای شخص زائر بسیار قابل توجه و درخور تعمق و بررسی است چرا که در زیارات معتبر مباحث اعتقادی، امامت و ولایت و ارتباط آن با توحید به شیوه‌ای محکم و متین مطرح می‌شود که اولین ثمرات آن این است که زندگی انسان را هدف دار و جهت دار می‌نماید و در قلب و روح او نسوعی اطمینان، آرامش و امیدواری ایجاد می‌کند. این که زائر در چنین مکان‌های منوری به درگاه خداوند التماس می‌کند تا به اذن الهی آن وجودهای مقدس برایش شفاعت کنند و یا از خداوند می‌خواهند که شفاعت این پاکان را شامل حال او کنند، او به رحمت الهی امیدوار می‌گردد و این ویژگی مسلمین و مؤمنین زائر را از غم‌های جانکاه، نگرانی‌های فرساینده و آشفتگی‌های روانی می‌رهاند. زیارت هم به عنوان توسل به درگاه معصومین است و تقاضای شفاعت این پاکان نزد پروردگار و هم نوعی دعا و سخن گفتن با معبود است اما بطور غیر مستقیم و باواسطه و از این روی می‌تواند درهای رحمت الهی را به سوی زائر بگشاید. در هنگام زیارت افراد احساس می‌کنند در فضایی ملکوتی اوج گرفته‌اند و فیوضات ربانی از هر سو به طرف آنان جاری است. نسبت مسافرت برای زیارت و نیز برنامه‌های گوناگون زیارتی از چنان غنای فکری و فرهنگی و برکات فراوان معنوی و حتی مادی برخوردار است که در طول زمان نه تنها کهنه و فرسوده نشده بلکه با کنار رفتن حجاب‌های جهلی، غفلت و خرافات مفاهیم آن‌ها روز به روز روشن‌تر، رساتر و کامل‌تر شده است و اعتقاد به این مسئله اختصاص به شیعه نداشته و در گذشته در انجام این اعمال مستحبی تفاوتی بین شیعیان و اهل سنت نبوده است زیرا همه مسلمانان به زیارت مرقد معصومین و افرادی از خاندان آنان می‌شتافتند اما متأسفانه از زمان پیدایش فرقه گمراه کننده وهابیت علیه این سنت نیکو و مصداق بارز شعائر الهی تبلیغات منفی گسترده‌ای راه اندازی شد و برخی افراد کم بهره از خرد و منطق فریب شایعات این گروه منحط را خورده و تصور کرده‌اند زیارت از مسایل مختص شیعه است و نادانسته و گاهی هم مغرضانه آن را مورد هجوم تبلیغات مسموم خود قرار داده‌اند و مسلمانان را از مزایای فراوان یک برنامه تربیتی و رشد دهنده محروم کرده‌اند چرا که به قول ابن سینا وقتی به زیارت اهل

قبور می‌رویم چون روح زیارت شونده فارق از دنیا و ماده است می‌تواند بر زائر اثرات زیادی بگذارد و خیرات و برکات زیادی را برای وی به ارمغان آورد و مزاجش را به سوی خوبی‌ها و فضایل راغب‌تر سازد.^(۴۹)

شیخ شهاب الدین سهروردی هم تأکید می‌نماید وقتی اهل سلوک معنوی با خلوص نیت و نوعی استقامت و بردباری درب بیوت نورانی را می‌کوبند فرشتگان با هدایای آسمانی از آنان پذیرایی می‌کنند و بدیهی است نفوس کاملی که در مراتب معرفتی ترقی کرده‌اند با انوار و اشراق‌های خود نفس‌های ناقص را به فیض می‌رسانند.^(۵۰)

فخرالدین رازی می‌گوید: وقتی انسان در کنار قبری حاضر می‌گردد، روح زائر با آن تربیت ارتباط برقرار می‌کند و چون روح فرد در گذشته با آن خاک در اتصال است در این هنگام این دو روح، هم را ملاقات کرده و مثل دو آینه در برابر هم قرار می‌گیرند و تابش هر کدام به دیگری سرایت می‌کند و معارف و مکارم هر کدام به آن فرد می‌رسد.^(۵۱)

عرفا، عالمان و اهل حکمت معتقدند هیچ چیزی برای دل‌های غافل مفیدتر از زیارت اهل قبور نمی‌باشد، دل‌هایی که به زنگار دنیا آلوده شده‌اند و از مکارم معنوی فاصله گرفته‌اند با حضور در این مکان‌ها موعظه می‌شوند، عبرت می‌گیرند و با مشاهده امور درگذشتگان از بسیاری امراض اخلاقی چون حسد، طمع،

حرص، آرزوهای دراز، معالجه می‌گردند، آدمی با زیارت اهل قبور از خواب غفلت بیدار می‌شود، فریب دنیا را نمی‌خورد و متوجه می‌شود از امکانات این سرای فانی باید سرمایه‌ای برای آخرت خود تدارک ببیند، یاد مرگ در این مواقع در دل انسان زنده می‌شود و این پدیده آرزوهای غیر الهی را کوتاه می‌کند، قساوت دل بر اثر این برنامه برطرف می‌گردد.

حضرت علی(ع) پس از تلاوت آیه: «الهاکم التکائر حتی زرت المقابر»^(۵۲) فرمودند: شگفتا! چه مقصد بسیار دوری و چه زیارت کنندگان بی خبری و چه کار دشوار و مرگباری.^(۵۳)

وقتی انسان قبری را مشاهده می‌کند به یاد احوال در گذشته می‌افتد و متوجه می‌شود او هم مدتی در این دنیا زیسته و اکنون بدنش اسیر خاک شده و روحش در عالم برزخ است این تفکر توأم با یک بیداری بوده و مانع دنیا زدگی و عاقبت‌طلبی او می‌شود، همچنین وقتی آدمی مشاهده می‌کند مردم نسبت به مرقد یک انسان برجسته، پاک و پارسا اقبال فراوانی نشان می‌دهند و مقام او را تکریم کرده و به او توسل جسته و نذر و نیاز برایش اختصاص می‌دهند و بر عکس برای مردگان دنیا طلب و دور از معنویت هیچ رغبتی نشان نمی‌دهند، می‌فهمند خوب زیستن و درست زندگی کردن حتی در زندگی دنیایی اثر دارد چه رسد به سرای جاوید به همین دلیل در دینداری و پروايشگی اهتمام می‌ورزد و از تشریفات دنیایی روی گردان می‌شود و این روند در خودسازی و رهایی وی از خسران آشکار بسیار مؤثر است.^(۵۴)

ادامه دارد

- بی‌نوشت‌ها:
۱. معجم مقاییس اللغة، ج ۳، ص ۳۶.
 ۲. مجمع البحرین، ج ۲، ص ۳۰۵، المصباح المنیر، ص ۳۵۴.
 ۳. کشف الارباب، سید محسن امین، ص ۴۵۹، دائرة المعارف الاسلامیه الشیعه، سید حسن امین، الجزء ۱۲، ص ۶۷.
 ۴. سوره آل عمران، آیه ۱۶۹.
 ۵. دائرة المعارف تشیع، ج ۸، ص ۵۶۶.
 ۶. لغت نامه دهخدا، ج ۹، ص ۱۲۰۵۴.
 ۷. این زیارت در ۵ من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۲، عیون اخبار الرضا، ج ۲، ص ۳۷۷، تهذیب الاحکام، ج ۶، ص ۹۵ و دیگر منابع روایی نقل شده است.
 ۸. موسوعه زیارات المصومین که توسط مؤسسه امام هادی تدوین گردیده در برابر سند و مدارک این متون پژوهش‌های جالبی دارد.
 ۹. سوره کهف، آیه ۲۱.
 ۱۰. تفسیر المیزان، ج ۱۳، ص ۳۰۰ و ۳۸۵، تفسیر نمونه، ج ۱۲، ص ۳۸۸.
 ۱۱. سوره نساء، آیه ۶۴.
 ۱۲. وفاء الوفاء باخيار دارالمصطفی، ج ۴، ص ۱۳۶۰ و ۱۳۶۴.
 ۱۳. سوره حج، آیه ۳۱.
 ۱۴. همان، آیه ۲۳.
 ۱۵. سوره احزاب، آیه ۵۷.
 ۱۶. سوره توبه، آیه ۳.
 ۱۷. سوره احزاب، آیه ۳۳.
 ۱۸. سوره شوری، آیه ۳۳.
 ۱۹. سوره احزاب، آیه ۵۶.
 ۲۰. سوره صافات، آیه ۲۹.
 ۲۱. همان، آیه ۱۰۹.
 ۲۲. همان، آیه ۱۲۰.
 ۲۳. همان، آیه ۱۲۰.
 ۲۴. تحف العقول، ابن شمه حرانی، ص ۳۳۳.
 ۲۵. سوره نور، آیه ۳۶.
 ۲۶. الدر المنثور، جلال الدین سیوطی، ج ۵، ص ۵۰.
 ۲۷. خصال، شیخ صوبق، ص ۱۴۶، بحار الانوار، ج ۳۴، ص ۱۸۵.
 ۲۸. طبقات کبری، ابن سعد، ج ۱، ص ۷۸.
 ۲۹. موسوعه زیارات المصومین، مقدمه، ص ۹۶.
 ۳۰. سوره رعد، آیه ۳۴.
 ۳۱. موسوعه زیارات المصومین، همان، ص ۹۷.
 ۳۲. الفیض، علامه امینی، ج ۵، ص ۱۴۸.
 ۳۳. همان، ص ۱۷۰، احیاء علوم الدین، غزالی، ج ۱، ص ۸۱.
 ۳۴. احیاء علوم الدین، ج ۱، ص ۸۳-۸۲.
 ۳۵. التهذیب، ج ۶، ص ۴، ج ۵.
 ۳۶. بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۱۲۱، سفینه البحار، محدث قمی، ج ۲، ص ۵۱۶.
 ۳۷. بحار الانوار، ج ۱۰۲، (کتاب المرار) باب زیارة المؤمنین و ائمه.
 ۳۸. تاریخ الخمسین، ج ۲، ص ۱۷۳.
 ۳۹. مقدمه موسوعه زیارات المصومین، ص ۹۹.
 ۴۰. درباره اهتمام ائمه هدی به زیارت مشاهد مصومین بنگربده مأخذ قبل، ص ۱۰۲-۱۰۰.
 ۴۱. فرازهای فروزان، از نگارنده، ص ۱۵۸-۱۵۷.
 ۴۲. قصص العلماء، تنکابنی، ص ۲۰۲.
 ۴۳. جرعه‌های جان بخش، از نگارنده، ص ۲۶۵.
 ۴۴. سیمای فرزندان، رضا مختاری، ص ۱۹۰.
 ۴۵. همان، ص ۱۹۳.
 ۴۶. فوائد الرضویه، محدث قمی، ص ۳۸۰.
 ۴۷. فرازی از زیارت جامعه کبیره.
 ۴۸. تفسیر جامع، ج ۱، ص ۱۲۸.
 ۴۹. رسایل ابن سینا، ج ۱، ص ۳۳۸.
 ۵۰. مجموعه مصنفات شیخ اشراق، ج ۲، ص ۳۳۵-۳۳۴.
 ۵۱. نک: المطالب العالیة من العلم الالهی، ج ۷، ص ۳۷۷-۳۷۵.
 ۵۲. سوره تکوین، آیه ۸.
 ۵۳. تفصیل کلام حضرت در خطبه ۲۲۱ نهج البلاغه آمده است.
 ۵۴. ترجمه و شرح رساله زیارة القبور فخر رازی: فلسفه زیارت، تألیف و تحقیق، احمد غندی، ص ۲۰-۲۹.